

Okrogla miza Združenja protifašistov,
borcev za vrednote NOB in veteranov
Koper v sodelovanju z Mestno občino
Koper

PRVI PROTIFAŠISTIČNI UPORI LETA 1921.

Koper, 13. maja 2016

Vida Rožac

Spomin na vojno ali vojna spominov

Komemoracije so postale skupni prostori, globoko zakoreninjene kulturne prakse nacije. V zadnjih dveh stoletjih je prišlo do razmaha komemorativnih praks. Raziskovalci komemorativnih praks so se priključili t.i. “memory bumu” zadnjih dvajsetih let. Prvo vprašanje, ki si ga zastavljamo je, kaj so komemorativne prakse? Namen komemoriranja je priklicati spomin na določen dogodek, osebo ali skupino preko komemorativnih praks ali spomenikov. in preko tetega ustvarjanje kolektivne memorije. Kot je ugotovil že *M.*

Halbwachs v delu *The Social Frameworks of Memory* 1925) je memorija, celo osebna, družbeni proces, ki ga oblikujejo različne skupine (družine, religijske, geografske ...), ki jim posamezniki pripadajo. V delu "*Historical Memory and Collective Memory*" (1950) Halbwachs ločuje med zgodovino in kolektivno memorijo: cilj zgodovine je univerzalen, objektivna resnica, medtem ko se kolektivni spomin oblikuje zato, da podpira skupine omejene v času in prostoru. Tako naš pogled na preteklost ne prihaja s strani poklicnih zgodovinarjev, ampak veliko bolj zapleten in prepleten sklop odnosov, na katere vplivajo mediji, turistični prostori, družinske tradicije in prostora, ki nam jih prinaša regionalna, entnična in razredna raznolikost, v imenu različnih dejavnikov. Že osebni spomin je zelo selektiven, prilagojen proces rekonstrukcije preteklosti, oblikovan za trenutne potrebe in kontekst, zato je kolektivni spomin produkt družbenih skupin in njihovih interesov.

Družbene in politične spremembe v Sloveniji od l. 1991 so prinesle s seboj tudi spremembe odnosa do preteklosti. Vzporedno z demokratizacijo družbe je prišlo v Sloveniji tudi do demokratizacij politike spominjanja, in do potrebe po ustvarjanju novih dominantnih politik spominjanja in pozabljanja. Določene družbene skupine so stremele po re-viziji zgodovine, kar se je najbolj izrazito odrazilo v donosu do antifašistične dediščine in razlag NOB. Spomin na upor fašizmu, NOB in vodilno vlogo KP je bila osrednja tema uradne politike spominjanja jugoslovanskega socialističnega režima vse od l. 1945 do 1990. Druga svetovna vojna in upor nacifašizmu je bil osrednji gradnik kolektivne identitete. V tem okviru ni bilo prostora za nacionalizem in regionalni partikularizem. Po padcu komunizma in uvajanju večstrankarskega sistema so nove stranke zahtevale tudi nove politike spominjanja in revizijo zgodovine. Sledilo je brisanje nekaterih praznikov, paralelne komemoracije, razdeljen spomin na iste dogodke, uničevanje oz. nemaren odnos do spomenikov in krajev spomina na NOB, spreminjanje imen ulic in naselij, kar so samo nekateri primeri radikalnih sprememb v mentalni arhitekturi celotne regije JV Evrope v zadnjih dveh desetletjih. Naracijo druge svetovne vojne so nadaljevale leve politične stranke in ZZB, ki so vztrajale pri tem, da mora upor nacifašizmu ostati steber slovenskega kolektivnega spomina, kar jim je glede na politični uspeh levece tudi uspelo. Kljub temu pa so desne politične opcije opozarjajo na sporno vlogo komunistične partije z obelodanjanjem povojnih pobojev in drugih zamolčanih tem in krivic.

Na Primorskem je zgodovinski spomin in zgodovina Primorske kot obmejnega območja zaznamovana z viktimizmom vseh tu živečih etnij, slovenske, italijanske in hrvaške. Istrska vstaja l. 1943 in priključitev Reke, Istre in Slovenskega Primorja Jugoslaviji 1945, so v

povojni Jugoslaviji postali ključni poudarki v zgodovinopisju in spominskih praksah v socialistični Jugoslaviji, pa tudi v obdobju po osamosvojitvi Slovenije. Dejstvo, da na Primorskem ni bilo državljanske vojne, je botrovalo temu, da je upor fašizmu ostal neomadeževana vrednota. Dobili smo tudi državni praznik, ki obeležuje priključitev primorske matični domovini. Na Primorskem, kjer ni bilo državljanske vojne, pa se je konec osemdesetih in v devetdesetih pričelo opozarjati na krivice, ki so se zgodile tu živečim Italijanom, ki so se množično izseljevali po drugi svetovni vojni, odprla se je tudi problematika t.i. fojbe itd. Na dan pa so začela prihajati tudi nova dejstva v povezavi z uporom fašizmu t.j. vloga TIGRA in pluralnost političnih skupin pri uporih proti fašizmu (liberalni tabor, duhovščina...).

Zgodovinarji so se posvetili obravnavi zgoraj omenjenih vprašanj (Pirjevec, Pelikan, Verginella idr), še vedno pa so ključne besede slovenske historiografske naracije ostale: »odpor in zmaga nad fašizmom«, »narodna osvoboditev« in »združitev Primorske z matično domovino«.

Na italijanski strani pa je osrednji problem nacionalne zgodovinopisne naracije »izguba velikega dela Julijske krajine«, »veliki eksodus«, »nepravični mir« ...

Poleg zgodovinopisja so temu procesu sledile tudi druge politike spominjanja, kamor sodijo komemorativne prakse, obletnice, spomeniki, medijski diskurz, učbeniki, muzeji, arhivi ..., ki so imeli v socialistični Jugoslaviji jasno ideološko konotacijo in politično rabo.

V Istri lahko izpostavimo nekaj t.i. krajev spomina, ki so imeli osrednjo vlogo v bivši Jugoslaviji.

Mednje vsekakor sodijo Marezige in spominjanje na »marežanski upor« l. 1921. Koprška občina je leta 1959 petnajsti maj proglasila za svoj občinski praznik. Dogodek je dobil l. 1959 tudi svoj spomenik v Marezigah. 15. Maj je tudi po osamosvojitvi Slovenije ostal občinski praznik, se ga pa ne povezuje več z marežganskim uporom. V Otroci ob prvem novembru še vedno pripravijo ob spomeniku proslavo in se spominjajo junaštva Ivana Babiča Jagra, ki se je uprl fašističnemu terorju. V veliki meri pa po osamosvojitvi Slovenije prvotna vsebina praznika tone v pozabo. Podobno usodo doživljajo tudi drugi kraji spomina iz bivše Jugoslavije. Kljub temu se na nekaterih krajih spomina še vedno redno izvajajo komemorativne prakse, ki pa ne nagovarjajo več tako množičnega občinstva kot nekoč, ampak se spominjanja udeležujejo predstavniki leve politične opcije in zveze borcev, kar je

posledica demokratizacije političnega prostora in tem tudi različnih deljenih spominov. Med te kraje vsekakor sodi spominjanje na prve žrtve fašizma v Istri, ko so fašisti 19. marca 1921 z vlaka streljali na strunjanske otroke, pri čemer so dva ubili, dva sta postala invalida, še trije otroci pa so bili ranjeni. Proslave se udeležujejo tudi vidnejši politični akterji. Letošnje slovesnosti so se udeležili poleg piranske politične strukture, tudi nekateri poslanci in vidnejši predstavniki stranke SD.

Opaznejše so še komemorativna slovesnost od Frankovem bunkerju, proslava od dnevu upora proti okupatorju v Potoku in še več drugih, ki potekajo pod vodstvom Zveze borcev. Ni zanemarljivo tudi dejstvo, da so se prebivalci Kopa odločno uprli poskusu spremembe imena osrednjega trga, ki nosi ime po maršalu Titu. Sicer pa je priključitev Primorske matični domovini postala državni praznik in je pomenil odgovor Dnevu spomina 10. februarja pri naših zahodnih sosedih.

Tovrstnim praznovanjem se kot alternativa postavljajo množične prireditve komercialne narave kot so Sladka Istra, Istrski maraton ... s čimer ni nič narobe. Ob tem pa politični akterji morda tudi namerno pozabljajo, da je upor proti zatiranju, kršenju človekovih pravic in dostojanstva danes še kako aktualno.

Tudi ko govorimo o reviziji zgodovine se moramo zavedati, da zgodovinske resnice ni, da ima vsaka družbena skupina pravico do svoje zgodovine in spominov, da povsod po Evropi potekajo raziskave krivic, ki so se zgodile po vojni, pa vendar ob tem ne bi smeli postaviti pod vprašaj vrednot upora proti fašizmu ter narodnoosvobodilni boj, ki je pomenil upor proti temu, da se slovenski narod izbriše iz zemljevida narodov Evrope.